

Het schaakspel in Nederland (2)

Van de hand van het Limburgse echtpaar Mathieu en Ine Kloprogge-Lahaije is een tweede schaakboek verschenen, 'Het schaakspel in Nederland'. Vandaag afl. 2 hierover.

Algemeen aanvaard is de veronderstelling dat de voorloper van het huidige schaakspel zijn oorsprong vindt in het spel tschaturanga (of: tsjatoeranga, of: chaturanga) in India, enkele honderden jaren vóór Christus. Het spel ontleent zijn naam aan het Indische leger, genaamd tschaturanga (in het Sanskriet is 'tschatur' vier en 'anga' is delen). Dit leger bestond uit vier gevechtseenheden: de olifanten, de ruitertij, de schepen en het voetvolk. Tschaturanga, dat waarschijnlijk niet toe te schrijven is aan één ontwerper of bedenker, werd gespeeld door vier spelers op een speelbord van 64 velden (8 x 8). De tegenover elkaar zittende spelers vormden een alliantie tegen de andere twee. Elke van de vier spelers had bij het begin van het spel acht stukken tot zijn beschikking in een eigen kleur (geel, groen, rood en zwart). Die acht stukken waren: een koning, een toren (in de vorm van een schip), een loper (in de vorm van een olifant), een

paard en vier pionnen (in de vorm van soldaatfiguren). Men kon niet zelf beslissen met welk stuk de volgende zet gespeeld moest worden; dat gebeurde door middel van een dobbelsteen. Het getal van de worp bepaalde met welk stuk moest worden gespeeld. Het ging er dus heel anders aan toe dan we tegenwoordig in het moderne schaakspel gewend zijn, maar het doel was in die tijd wel al hetzelfde: in 'n soort oorlog moest de vijand verslagen worden. De kern was het uitschakelen van de vijandelijke koning of heerser, zoals dat nu ook nog het geval is (het mat zetten van de koning). Het spel verspreidde zich in de zesde eeuw in eerste instantie naar Perzië (het huidige Iran). Het is niet precies bekend welke landen daarna als eerste kennismaakten met het spel, maar schaakhistorici nemen aan dat het spel zich verspreidde naar onder meer Pakistan en Afghanistan en dat het door de Arabische veroveringsoorlogen in Noord-Afrika terecht kwam. Waarschijnlijk

maakte Europa er kennis mee in de achtste eeuw. Bij een oorlog en de bezetting van een nieuw gebied door een veroveraar, worden er altijd bepaalde zaken en gewoontes meegebracht. Zo is het schaakspel ook 'meegebracht'. De Moren veroverden vanuit Noord-Afrika het vaste land van Europa. Met hun veroveringen introduceerden zij de Arabische vorm van het schaakspel in Spanje. Vanuit Spanje verspreidde het spel zich verder over Europa. De 'gewone man' schaakte in die tijd niet. Het culturele en sociale leven in West-Europa speelde zich volledig af aan de hoven en in vorstenhuizen, waar de edelen, de bisschoppen en abten van de orden bijeen kwamen. Ook in de

Op de foto: de koningen en koninginnen van een spel uit Kanton. Het spel dateert uit circa 1840. De figuren zijn gesneden uit één blok ivoor. De witte koning weegt 140 gram en heeft een hoogte van 12,8 cm. Deze stukken horen bij een spel waarvan het thema mogelijk de strijd tussen de Chinezen en de Mongolen is. De witte koning is de Chinese keizer.

kloosters was sprake van een cultureel leven, al werd er bij de diverse kloosterorden wel zeer verschillend gedacht over de waarde van het schaakspel. Bij de Benedictijnen stond het spel hoog aangeschreven en gold het als een geestelijke training, maar bij de Cisterziënzers was het spel verboden.

'Het schaakspel in Nederland' Mathieu en Ine Kloprogge A4 formaat, hardcover; 218 pagina's (met meer dan 100 kleurenfoto's van schaakspellen en -stukken). Bijgevoegd is een CD met honderden detailopnamen en achtergrondinformatie. Prijs €56,45excl. verzendkosten. Bestellen kan via www.chessmen.eu

(Volgende week meer)

Het schaakspel in Nederland (3)

Van de hand van het Limburgse echtpaar Mathieu en Ine Kloprogge-Lahaije is een tweede schaakboek verschenen, 'Het schaakspel in Nederland'.

Vandaag afl. 3 hierover.

In de loop der jaren zijn loop en vormgeving van de schaakstukken danig veranderd. Dat ging beetje bij beetje. Het is niet bekend in welke volgorde de veranderingen zich hebben voorgedaan. Mathieu en Ine Kloprogge bespreken ze in hun boek dan ook in willekeurige volgorde. Zo wijzigde bijvoorbeeld het aantal spelers van vier (met elk acht stukken) naar twee (met elk zestien stukken). Ook verdween de dobbelsteen uit het spel. De looper onderging een totale metamorfose. Werd hij aanvankelijk als olifant uitgebeeld, dat veranderde omdat de olifant in de Middeleeuwen in Europa een totaal onbekend wezen was. Geleidelijk werd de olifant daarom vervan-

gen door de raadsheer. Niet meer de kracht van de olifant was belangrijk, maar de wijsheid van de raadsheer, veelal uitgebeeld als een bisschop met mijter, maar ook wel als zwaar bewapende ridder (afhankelijk van het land waar het spel gemaakt werd). Ook de gang van de looper veranderde. Mocht hij zich eerder over slechts twee velden, diagonaalwaarts, verplaatsen en met de mogelijkheid om over een bezet veld heen te springen, dat veranderde totaal. In de nieuwe spelregel mocht de looper zich over alle open velden van de diagonalen verplaatsen en slaan tot aan de randen van het bord. Hij verloor evenwel de mogelijkheid over een bezet veld te springen.

De grootste verandering betrof de huidige dame. In het spel tschaturanga bestond dit stuk nog niet. Dat veranderde, toen het spel niet meer door vier maar door twee personen werd gespeeld. Hadden de vier spelers eerst ieder acht stukken (een koning, een toren, een looper, een paard en vier pionnen), toen er nog maar twee spelers waren met ieder zestien stukken, zat elke partij dus met twee koningen, twee torens, twee lopers, twee paarden en acht pionnen. Tweé koningen, dat kon natuurlijk niet (want

de intentie van het spel was om de vijandelijke koning gevangen te nemen en dat kon er uiteraard maar één zijn). De oplossing werd gevonden door een koning te degraderen tot adviseur, ofwel Fers. De oorspronkelijke zetmogelijkheid van dit stuk was slechts één veld in diagonale richting. In de nieuwe regels werden de mogelijkheden enorm vergroot; het stuk kon voortaan alle kanten op zo ver als het wilde. Met deze verandering werd de Fers

plotseling het sterkste stuk. De naam veranderde in Dame of Koningin. Volgens enkele historici heeft die verandering alles te maken met het leven en optreden van Jeanne d'Arc (1412-1431) in Frankrijk. Het optreden van deze Franse heldin (door de Kerk heilig verklaard) tegen de Engelsen en het beschermen van een zwakke Franse koning zou hebben gediend als voorbeeld voor de verandering van de Fers in het schaakspel.

schaakfiguren van de Yakuts en Evenks (Russische bevolkingsgroepen). Geheel links en uiterst rechts de lopers; in het midden de koning en de koningin. Op de voorgrond de pionnen. Walrus ivoor. Hoogte koning 8 cm, hoogte pion 4 cm.

Het schaakspel in Nederland (4, slot)

Van de hand van het Limburgse echtpaar Mathieu en Ine Kloprogge-Lahaije is een tweede schaakboek verschenen, 'Het schaakspel in Nederland'. Vandaag afl. 4 (slot).

Wanneer is het schaakspel nou in het gebied terechtgekomen dat nu Nederland heet? Mathieu en Ine Kloprogge hebben een hypothese opgesteld over de komst van het schaakspel naar Nederland. Hoe het hier terechtgekomen en bekend geworden is, zal wel nooit helemaal duidelijk worden, denken zij, maar de Kloprogges denken een redenering te hebben die vrij aannemelijk is. Mathieu Kloprogge: „Iets is bekend, is een moeilijk begrip. Wanneer vinden we dat iets bekend is? Moet dan bijvoorbeeld 50 procent van de bevolking bekend zijn met een spel? Met de hedendaagse techniek is een ernstig voorval, ongeval of aanslag binnen enkele uren over een land, zelfs over de hele wereld bekend. In de middeleeuwen moet zo iets jaren, zo niet tientallen jaren geduurd hebben. En dan nog kwam de informatie waarschijnlijk niet verder dan de vorstenhuizen, de adel en de kloosters. Wij denken dat de benedictijnen het

schaakspel naar de Lage Landen hebben gebracht en meegewerkt hebben aan de verspreiding via hun kloosterscholen. Bij de kloosterorde der benedictijnen was schaken verplichte stof, bedoeld om het logisch denken te stimuleren. In de tiende eeuw vestigden de benedictijnen zich vanuit Engeland in Egmond en bouwden hier de Sint-Adelbertabdij, dit is de eerste abdij in Nederland. De abdij ontwikkelde zich tot het belangrijkste culturele centrum van het middeleeuwse Holland en had een zeer grote en befaamde bibliotheek. Binnen de kortste keren stichtten de benedictijnen nog twintig kloosters in verschillende steden in Nederland. De monniken richtten veel kloosterscholen op en stonden in nauw contact met de adel. Aan het einde van de middeleeuwen ontstonden de Hanzesteden. De handel en wandel tussen steden in binnen- en buitenland nam toe en naar je mag aannemen daarmee ook de verspreiding van het spel. Door de Beeldenstorm (1566) zijn

praktisch alle kloosters en hun bezittingen grondig vernield. Wij vermoeden dat hieraan ook vele schaakspellen en schaakgeschriften

ten prooi zijn gevallen. Wellicht bevinden zich in archeologische Depots in Nederland nog resten. Maar die hebben we nog niet gevonden.”

Hoe zit het dan met de vondsten van stukken van de Vikingen in Friesland? „De Vikingen waren feitelijk ‘bezitters’ en verbleven slechts tijdelijk in Friesland en hebben bij hun vertrek een aantal stukken achtergelaten. Maar zij hebben naar onze mening niet bijgedragen aan de verspreiding van het schaakspel in Nederland.”

Foto: schaakstukken van walrusivoor, links het paard (hoogte 8,2 cm) en rechts de toren (6,9 cm). Deze stukken komen waarschijnlijk uit Uelen, een stadje aan de Siberische kant van de Beringzee (tussen Rusland en Alaska). Uelen heeft een lange traditie van snijwerk van ivoor.

Schaakstukken vallen druppelsgewijs op bord

Er is een nieuwe, leuke variant van het schaakspel: Raindropchess. Alle stukken beginnen naast het schaakbord. Als regendruppels vallen ze één voor één op het bord...

Het idee is van Jozias Hillenkamp uit Groningen. Terwijl hij met zijn zoon zat te schaken en op een gegeven moment alle stukken van het bord af honderden (kennelijk een onverhoedse beweging van de een of ander...), besloten vader en zoon ze één voor één terug te zetten op het bord. Om de beurt, een wit stuk en dan weer een zwart stuk. Zo maakten ze een nieuwe schaakstelling. Jozias Hillenkamp ging er naderhand verder over nadenken. Uiteindelijk leidde dat tot een nieuwe variant op het schaakspel. Het doel van het spel is hetzelfde als bij het gewone schaakspel: de koning van de tegenstander uitschakelen, ofwel mat zetten. Als dat gebeurt, is het spel afgelopen. Ook is de loop van de stukken hetzelfde als bij gewoon schaken. De weg naar het doel is echter een totaal andere en er komt een flinke portie geluk bij kijken. Alle stukken beginnen náást het bord...! Door middel van kaarten wordt bepaald in welke volgorde ze één

voor één ten tonele verschijnen. Elke speler heeft een stapeltje kaarten waarop de schaakstukken staan afgebeeld. Als de kaarten zijn geschud, nemen de spelers om de beurt een kaart van hun stapel; het stuk dat op de omgedraaide kaart staat afgebeeld, wordt op het bord gezet. Als de koning op het bord komt, heb je in de volgende beurten een keuze: óf een kaart draaien, óf een schaakzet doen (de speler die de koning nog niét op het bord heeft, mag nog geen stukken verplaatsen; hij mag natuurlijk wel een kaart draaien). Heeft een speler al zijn kaarten al gebruikt, dan kunnen er alleen nog schaakzetten (verplaatsen van stukken) worden gedaan. Dat is in een notendop het idee van Raindropchess. Het is gewoon schaken, maar dan op een curieuze, heel verrassende wijze. Het grote verschil met gewoon schaken is dat je meteen vol in de strijd zit (bij gewoon schaken heb je meestal een lange aanloop voordat het bord 'in brand' staat). En doordat de speelkaarten bepalen welke stuk-

ken er op het bord komen, speelt geluk natuurlijk een belangrijke rol. Als de stelling op het bord bijvoorbeeld zo is dat je een dame nodig hebt om de tegenstander mat te kunnen zetten en je draait inderdaad op dat moment de kaart van de dame, dan kan het dus in één klap afgelopen zijn. Het spel slaat heel aardig aan. Er zijn al zo'n vierduizend exemplaren verkocht en Jozias Hillenkamp brengt het in binnen- en buitenland aan de man. Hij was afgelopen weekeinde aanwezig op een

grote internationale spellenbeurs in Essen. „Er worden elk jaar vele honderden spellen bedacht die weer even snel verdwijnen, maar ik hoop dat wij met Raindropchess iets hebben dat blijvend is. In ieder geval loopt het tot dusver naar tevredenheid”, zegt Hillenkamp. Scholen en verenigingen zijn erg geïnteresseerd. Er zijn heel wat toernooien waar het wordt gedemonstreerd. De eerstvolgende demonstratie in Limburg is op zondag 20 november in Sittard tijdens het 5e DSM jeugdtoernooi. Er staat ook al

een echt Raindropchessstoernooi gepland, niet ver buiten onze regio en wel op woensdag 2 november in Overpelt (Belgisch-Limburg).

 Informatie:
www.raindropchess.nl

- Op donderdagavond 27 oktober verzorgt Tom Bus een lezing over de deelname van SV Voerendaal aan de Europacup. Onlangs werd een team van SV Voerendaal 56e in het Europees kampioenschap voor clubteams in Slovenië. Het team bestond uit Ali Bitalzadeh, Christof Sielecki, Oscar Lemmers, Patrick Driessens, Tom Bus en Bob Merx. De lezing begint om 20.30 uur in café-zaal Keulen te Klimmen.

Van Raindropchess zijn al vierduizend exemplaren verkocht.